

Brud eller kontinuitet i nyere dansk

parlamentarisme

Palle Svensson

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/po/po_0026-PDF/po_0026_93801.pdf

pdf genereret den : 24-1-2006

Palle Svensson

Brud eller kontinuitet i nyere dansk parlamentarisme

Dansk parlamentarisme har gennem de senere år været præget af dramatiske begivenheder og undergået en række forandringer. Årstallene 1973, hvor det klassiske partisystem brød sammen, hvorved vilkårene for den parlamentariske praksis blev grundlæggende ændret, og 1982, hvor den borgerlige firkløverregering blev dannet, markerer således iøjnefaldende brud. Andre milepæle er 1983, hvor finansloven for første gang i mere end 50 år blev forkastet, 1986, hvor regeringen reddede sig ud af et nederlag i folketingsalen ved at udskrive en folkeafstemning om EF-Pakken, og 1988, hvor regeringen forsøgte at gøre op med "det alternative flertal" inden for udenrigspolitikken ved at udskrive valg få måneder efter det forrige valg. Endelig markerer januar 1993, med dannelsen af den første flertralsregering i mere end 20 år, måske afslutningen på en bemærkelsesværdig epoke i dansk parlamentarisme.

Perioden 1973-92 påkalder sig af flere grunde politologisk interesse. Ikke alene er de to årtier rige på dramatiske begivenheder og ændringer af normer og grundvilkår. Perioden og dens begivenheder har også en særlig teoretisk interesse med hensyn til forståelsen af dansk parlamentarisme. Det er nemlig paradoksalt, at de parlamentariske forhold herhjemme kom i skred blot et år efter, at Erik Rasmussen, der var den ene af de to første professorer i faget statskundskab på Aarhus Universitet, havde udgivet sin nu klassiske lærebog "Komparativ politik" i sin anden udgave (Rasmussen, 1972). Bind 2 i denne lærebog havde netop de parlamentariske forhold som sit hovedemne og definerede en række centrale problemstillinger, begreber og komparative iagttagelser. Men allerede kort efter udgivelsen blev denne lærebog i stigende grad forældet med hensyn til sin beskrivelse og forklaring af de danske forhold.

Desværre er det pionerarbejde, som Erik Rasmussens bog repræsenterer, ikke blevet fuldt op på systematisk måde, og der er derfor et påtrængende behov for en ajourføring af studiet af dansk parlamentarisme. Erik Damgaard har offentliggjort en række vigtige arbejder om emnet, og hans bidrag til bogen om forandringer i nordisk parlamentarisme indeholder uden tvivl den bedste sammenfatning af den seneste udvikling (Damgaard, 1992). Alligevel må man sige, at der er tale om et noget forsømt område. Artiklerne i dette nummer af *Politica* kan langt fra dække dette behov, men søger på nogle udvalgte punkter at arbejde videre med de problemstillinger, som Erik Rasmussen formulerede.

Artiklerne er et resultat af et af de første 6. semester seminarer, der blev gennemført på Institut for Statskundskab ved Aarhus Universitet i foråret 1993 under den nye bekendtgørelse, der indfører BA graden. Tanken med dette seminar var at starte en udforskning af danske demokratiopfattelser og at

Palle Svensson

Brud eller kontinuitet i nyere dansk parlamentarisme

Dansk parlamentarisme har gennem de senere år været præget af dramatiske begivenheder og undergået en række forandringer. Årstallene 1973, hvor det klassiske partisystem brød sammen, hvorved vilkårene for den parlamentariske praksis blev grundlæggende ændret, og 1982, hvor den borgerlige firkløverregering blev dannet, markerer således iøjnefaldende brud. Andre milepæle er 1983, hvor finansloven for første gang i mere end 50 år blev forkastet, 1986, hvor regeringen reddede sig ud af et nederlag i folketingsalen ved at udskrive en folkeafstemning om EF-Pakken, og 1988, hvor regeringen forsøgte at gøre op med "det alternative flertal" inden for udenrigspolitikken ved at udskrive valg få måneder efter det forrige valg. Endelig markerer januar 1993, med dannelsen af den første flertralsregering i mere end 20 år, måske afslutningen på en bemærkelsesværdig epoke i dansk parlamentarisme.

Perioden 1973-92 påkalder sig af flere grunde politologisk interesse. Ikke alene er de to årtier rige på dramatiske begivenheder og ændringer af normer og grundvilkår. Perioden og dens begivenheder har også en særlig teoretisk interesse med hensyn til forståelsen af dansk parlamentarisme. Det er nemlig paradoksalt, at de parlamentariske forhold herhjemme kom i skred blot et år efter, at Erik Rasmussen, der var den ene af de to første professorer i faget statskundskab på Aarhus Universitet, havde udgivet sin nu klassiske lærebog "Komparativ politik" i sin anden udgave (Rasmussen, 1972). Bind 2 i denne lærebog havde netop de parlamentariske forhold som sit hovedemne og definerede en række centrale problemstillinger, begreber og komparative iagttagelser. Men allerede kort efter udgivelsen blev denne lærebog i stigende grad forældet med hensyn til sin beskrivelse og forklaring af de danske forhold.

Desværre er det pionerarbejde, som Erik Rasmussens bog repræsenterer, ikke blevet fuldt op på systematisk måde, og der er derfor et påtrængende behov for en ajourføring af studiet af dansk parlamentarisme. Erik Damgaard har offentliggjort en række vigtige arbejder om emnet, og hans bidrag til bogen om forandringer i nordisk parlamentarisme indeholder uden tvivl den bedste sammenfatning af den seneste udvikling (Damgaard, 1992). Alligevel må man sige, at der er tale om et noget forsømt område. Artiklerne i dette nummer af *Politica* kan langt fra dække dette behov, men søger på nogle udvalgte punkter at arbejde videre med de problemstillinger, som Erik Rasmussen formulerede.

Artiklerne er et resultat af et af de første 6. semester seminarer, der blev gennemført på Institut for Statskundskab ved Aarhus Universitet i foråret 1993 under den nye bekendtgørelse, der indfører BA graden. Tanken med dette seminar var at starte en udforskning af danske demokratiopfattelser og at

ajourføre vores viden om dansk parlamentarisme. Udgangspunktet blev taget i Robert A. Dahls analyse af demokratiets forudsætninger og centrale karakteristika. Denne teoridannelse blev videre sammenlignet med de vigtigste danske bidrag til demokratisk teori og anvendt som grundlag for vurderinger af udviklingen i det danske demokratiske system.

I dette temanummer er demokratiproblematikken nedtonet i forhold til at præsentere nogle udvalgte analyser af de parlamentariske forhold, specielt i perioden under de borgerlige regeringer efter 1982. Sigtet er først og fremmest at belyse spørgsmålet om brud og kontinuitet i den parlamentariske adfærd. Er der virkelig sket grundlæggende forandringer af dansk parlamentarisme, eller er kontinuiteten trods alt det mest fremherskende træk? Desuden er det hensigten at give et bidrag til den debat, som blandt andet Niels Helveg Petersen startede i 1991 om behovet for en fornyelse af grundloven og indførelse af nye demokratiske spilleregler (Petersen, 1992). Er ændringerne i dansk parlamentarisme så dybtgående og af en sådan karakter, at der er behov for reformer? Og hvilke institutionelle nydannelser kan i givet fald komme på tale?

Selv om den politiske udvikling de seneste år har været præget af folkeafstemninger om Danmarks forhold til den europæiske udvikling og en stribe krav om folkeafstemninger om snart sagt alle tænkelige emner, er det værd at fastholde, at det politiske system i Danmark bygger på det repræsentative og parlamentariske demokrati. Ofte sondres der ikke klart mellem repræsentativt demokrati og parlamentarisk demokrati i den offentlige debat, og der har i 1980'erne været fremsat mange påstande om, at det parlamentariske princip er blevet udhulet eller ligefrem brudt. Der er derfor behov for at få klarlagt - og gentaget - hvad der er de centrale træk i et parlamentarisk demokrati som det danske og for nærmere at få undersøgt om og i hvilken grad, der har været tale om brud med grundlæggende normer.

Det er den opgave, som Louise Andersen har påtaget sig i den første artikel. Med udgangspunkt i de ændrede styrkeforhold efter folketingsvalget i december 1973 og i 1980'ernes påstande om parlamentariske normbrud analyserer hun dansk parlamentarismes udvikling med henblik på at finde frem til "den hårde kerne" i de parlamentariske spilleregler. Hun sondrer i denne forbindelse mellem retlige og politiske normer. Hendes hovedresultat er, at der ikke er blevet brudt nogle retlige normer i perioden, og at den parlamentariske praksis under Firkloverregeringen ikke kan tages som udtryk for en ny normdannelse, selv om der har været tale om brud på en række veletablerede politiske normer.

Hun fremhæver i denne sammenhæng, at det danske system er kendetegnet ved at have forholdsvis få forfatningsretlige regler om det parlamentariske princip. Størstedelen af de parlamentariske normer er udviklet gradvist gennem praksis. De er ikke formaliserede, og eventuelle brud på dem følges derfor ikke af retlige sanktioner. Alligevel kan disse normer være af langt større betydning end de juridiske regler. De politisk-parlamentariske normer er imidlertid ikke statiske, men ændres gradvist. Dermed opnår det politiske system en betydelig tilpasningsevne over for nye udfordringer, og i og med at normerne reproduceres over en længere årrække, bidrager de til systemets kontinuitet.

Ændringer i de parlamentariske styrkeforhold og spilleregler har formodentlig konsekvenser for andre dele af det politiske system. En af de forudsætninger for den parlamentariske adfærd, som hidtil har været taget for givet, har været partiernes høje grad af indre sammenhold. Såvel ved regeringsdannelser som ved flertalsdannelsen omkring Folketingets beslutninger har man kunnet regne med, at partierne udgjorde fasttømrede blokke, som kunne stables oven på hinanden, når der skulle indgås kompromiser. Hvad har nydannelserne i det parlamentariske liv i 1980'erne betydet for partisammenholdet? Det er det spørgsmål, som Hans Christian Mikkelsen behandler i sin artikel. Ved at anvende den samme form for materiale og de samme operationaliseringer som tidligere undersøgelser påviser han, at hvad angår parlamentspartierne sammenhold, er der tale om en tydelig kontinuitet i dansk parlamentarisme. Partidisciplinen er snarere højere i 1980'erne end tidligere.

Denne iagttagelse peger klart i retning af, at det parlamentariske princip fortsat er livskraftigt og bestemmende for den parlamentariske adfærd. Uden en høj partidisciplin ville det i hvert fald være vanskeligt - og vel nærmest umuligt - at praktisere det parlamentariske princip i et flerpartisystem.

Der kan imidlertid være grund til også at se nærmere på andre af de parlamentariske spilleregler og normer, der har fæstnet sig over en længere årrække. I Folketinget har der således ved den endelige afstemning om finanslovsforslaget udviklet sig et sæt uskrevne spilleregler. Da der kun har været ret få tilfælde, hvor disse spilleregler er blevet overtrådt, er det rimeligt at definere dem som en gældende norm. Normen falder i to dele (Rasmussen, 1985: 58-59): For det første, at alle "ansvarlige" partier stemmer for finanslovsforslaget ved den endelige afstemning under tredje behandling, og for det andet, at hvis det viser sig, at regeringen ikke har sin parlamentariske basis i orden, kan et ansvarligt parti fælde regeringen på finansloven ved at gøre afstemningen til en mistillidsafstemning. I forlængelse af denne norm følger, at en regering, der kommer i mindretal ved den endelige afstemning om finansloven, enten træder tilbage og overlader regeringsmagten til andre eller udskriver valg. Det "ansvarlige" ligger derfor i, at et parti viser sin respekt for det parlamentariske princip ved at tilslutte sig folketingsflertallets beslutning om finansloven. Der er ikke tale om, at et ansvarligt parti i opposition derved accepterer regeringens politik, men derimod om, at partiet anerkender flertalsforholdene i Folketinget og dermed folkesuveræniteten (Rasmussen, 1985: 59).

Erik Rasmussen har i to artikler undersøgt, hvordan denne norm er blevet etableret, og hvordan det er gået med den i 1980'erne (Rasmussen, 1985 og 1989), men har ikke gjort historien helt færdig. Den opgave har Søren Lind Christiansen påtaget sig i den tredje artikel i dette nummer, hvori han viser, hvordan Socialdemokratiet definitivt har forladt klubben af "ansvarlige" partier efter, at Erik Rasmussen skrev sin seneste artikel. Artiklen lægger derfor særlig vægt på Socialdemokratiets argumentation og afstemningsadfærd.

Man kunne have formodet, at Socialdemokratiets principielle holdningsændring i 1989 ville have medført, at finanslovsnormen helt ville have udspillet sin rolle. Noget tyder imidlertid på, at dette ikke er tilfældet. Efter ti år med

borgerlige regeringer, var Socialdemokratiet tilbage som regeringsparti under forhandlingerne om finansloven for 1994. Den nye flertalsregering kunne uden problemer have gennemført finansloven alene - den havde sin parlamentariske basis i orden - men efter afstemningen i december 1993 kan man konstatere, at Socialdemokratiets normbrud ikke har bredt sig. Trods kraftig kritik af finanslovens indhold meddelte Venstre og Konservative på forhånd, at de af principielle grunde ville stemme for. Der er derfor grund til at antage, at Venstre og Konservative stadig føler sig bundne af finanslovsnormen. Bruddet har med andre ord ikke været fuldstændigt, og den fortsatte respekt for normen blandt de to store borgerlige partier må noteres som et kontinuitetstræk, der vidner om det parlamentariske principps livskraft.

En ting er spilleregler og normer, noget andet er den faktiske adfærd. Hvordan har de ændrede parlamentariske forudsætninger påvirket folketingsmedlemmernes adfærd? Danmark er traditionelt blevet betegnet som et konsensusdemokrati, og før 1973 var danske og udenlandske politologer ret enige om at karakterisere det danske politiske system som præget af enighed, apolitisering og bredt elitesamarbejde. Er det stadig tilfældet? Massemedierne fremstiller i hvert fald det politiske liv som langt mere konfliktpræget end tidligere (Westerståhl, 1992: 120-121), og politikerne fremstår ikke længere som ansvarlige beslutningstagere, men som en gruppe personer, som hele tiden "kævler og slås" (Mogensen, 1992: 43).

Spørgsmålet er derfor, om der i 1980'erne er sket et brud med den brede politiske enighed? Det er det spørgsmål, Jesper Wittrup søger at besvare i sin artikel om konflikt og konsensus i det danske Folketing i perioden med Poul Schlüter som statsminister, idet han gennemfører en kvantitativ analyse af partiernes afstemningsadfærd i Folketinget. Hovedresultatet af hans undersøgelse er, at Folketingets beslutningsstil i perioden 1982-92 fortsat var præget af enighed. Danmark var stadig overvejende et konsensusdemokrati, hvor de fleste kollektive beslutninger blev truffet i bred enighed hen over midten. Igen er kontinuitet altså mere karakteristisk end brud med etablerede normer og adfærd.

Trods dette er det naturligvis svært at benægte, at det danske politiske system de sidste par årtier har været udsat for nye udfordringer. Der har været mange tegn på, "at alt ikke gik så herligt godt for folkestyret her i landet", som Niels Helveg Petersen har formuleret det, idet han især har peget på de hyppige valg, de kroniske underskud på betalingsbalancen, den ustyrlige offentlige sektor og den stigende arbejdsløshed (Petersen, 1992: 10).

Som et eksempel på denne debat behandler Peter Marker forslaget om at genindføre tokammersystemet i Danmark. Med henvisning til folketingspolitikernes store arbejdsbyrde foreslog Niels Helveg Petersen således i februar 1992, at Folketingets Markedsudvalg blev erstattet af et direkte folkevalgt førstekammer. Udover at lette arbejdspresset skulle førstekammeret sikre en bedre kontrol med regeringen og større offentlighed omkring Danmarks deltagelse i det europæiske samarbejde. En genindførelse af tokammersystemet kan umiddelbart lyde som et demokratisk tilbageslag. I artiklen argumenteres der imidlertid for, at tokammersystemet ikke behøver at være udemokratisk.

Uanset om formålet skulle være at sikre større stabilitet og kontinuitet i det politiske system, større grundighed og kvalitet i lovgivningen, større åbenhed og offentlighed omkring de politiske beslutninger eller generelt større nærhed og responsivitet konkluderer artiklen, at man ikke ved indførelse af et demokratisk tokammersystem vinder noget, som man ikke lige så godt kunne opnå ved at ændre de politiske spilleregler i det eksisterende etkammersystem, for eksempel ved at kræve kvalificeret flertal til vedtagelse af vigtige love, fastsætte tidsmæssige begrænsninger på, hvor hurtigt et lovforslag kan behandles af Folketinget, eller indføre faste valgperioder, positiv parlamentarisme og konstruktivt mistillidsvotum. Med dannelsen af flertalsregeringen i januar 1993 er denne reformdebat dog gået noget i stå, selv om statsministeren har udtrykt ønske om "at skabe tillid og respekt for vores folkestyre" (Folketingets Forhandlinger 1992-93, spalte 4801).

Diskussionen om indførelse af tokammersystemet rejser det spørgsmål om demokrati, der også ligger bag de andre artikler i dette temanummer. Det er således en klar værdipræmis bag artiklerne, at nydannelser og reformer ikke må føre til en svækkelse af demokratiet, men snarere bør føre til en yderligere demokratisering. Ud fra Robert A. Dahls begrebsdannelse lever det politiske system i Danmark ikke op til ideale krav om en demokratisk proces, men må snarere karakteriseres som en variant af polyarki (jf. Svensson, 1993).

Da kontinuiteten i dansk parlamentarisme i 1980'erne trods alt forekommer stærkere end brud og nydannelser, er spørgsmålet om, hvorvidt der er sket en demokratisering af styreformen, sådan set ikke påtrængende. Den væsentligste nydannelse i perioden, nemlig Socialdemokratiets opgivelse af finanslovsnormen og den dermed forbundne bevægelse i retning af positiv parlamentarisme, betyder dog, at spørgsmålet ikke helt kan forbigås.

Dahls første betingelse for, at et politisk system er et polyarki, er, at kontrollen over de politiske beslutninger forfatningsmæssigt er henlagt til eller ligger hos de folkevalgte (Dahl, 1989: 221). Når det parlamentariske princip anvendes i sin negative udgave som her i landet, bliver regeringen og dens beslutninger legitimeret indirekte ved folkesuveræniteten. Når princippet om negativ parlamentarisme kombineres med et faktisk topartisystem som i Storbritannien, opnår vælgerne dog en mere direkte kontrol med regeringsdannelser, hvorimod kombinationen med et flerpartisystem betyder, at vælgerne kun kan bestemme styrkeforholdet mellem de repræsenterede partier, hvorefter regeringsdannelsen helt er overladt til folkevalgte partilederes forhandlinger.

Når konsekvenserne af Socialdemokratiets principielle holdningsændring skal vurderes, kan man derfor sige, at der er tale om en spænding mellem to modsatrettede hensyn. På den ene side letter den negative parlamentarisme givetvis det parlamentariske arbejde i et opsplittet parlament som det danske Folketing, hvor mindretalsregeringer har været reglen efter 1973. På den anden side medfører den positive parlamentarisme en procedure for regeringsdannelsen, som forekommer mere demokratisk, fordi den begrænser partiledernes handlingsfrihed, og dermed gør regeringsdannelsen mere afhængig af partiernes styrkeforhold. På den måde tilnærmes en højere grad af direkte folkelig legitime-

ring af regeringen. Selv om det vil være for drastisk at hævde, at den positive parlamentarisme er slået igennem i Danmark, fordi borgerlige regeringer har måttet sikre sig flertal for deres finanslovsforslag, kan man dog argumentere for, at den parlamentariske praksis har udviklet sig i retning af, at i hvert fald borgerlige mindretalsregeringer behøver en positiv tilkendegivelse fra et flertal i Folketinget om finansloven.

Denne udvikling har styrket Folketinget i forhold til regeringen, men også vanskeliggjort det parlamentariske arbejde. Ud fra en teoretisk betragtning kan udviklingen tages som udtryk for en øget demokratisering, fordi det folkevalgte organ har fået øget indflydelse, og fordi vælgerne har fået lidt større indflydelse på regeringsdannelsen. I et system, der bygger på et bredt samarbejde og en udpræget konsensus, og hvor Folketingets sammensætning ikke frembyder mange alternative regeringskombinationer, er det i stigende grad blevet et problem, at de partier, der repræsenterer det mest realistiske regeringsalternativ, bliver fristet til at markere sig stærkere. Når prisen for samarbejde bliver så høj, at regeringen ikke længere er parat til at betale den, og Folketingets flertal samtidig mangler viljen til at vælte regeringen, er det i højere grad antallet af "ikke-beslutninger" end beslutninger med smalle flertal, der øges, og det betyder alt i alt, at den politiske effektivitet forringes.

Sammenfattende må dansk parlamentarisme i 1980'erne i højere grad siges at være karakteriseret af kontinuitet og manglende politisk effektivitet end af brud og nydannelser. Problemerne har heller ikke været så store, at det har været muligt - eller nødvendigt - at få gang i en gennemgribende reformdebat.

Og indtil videre har befolkningen ikke reageret på en måde, der kan give anledning til alvorlig bekymring. Tilliden til politikerne er måske nok svindende, men danskerne er mere end nogensinde tilfredse med den måde, som demokratiet fungerer på (Andersen, 1993).

Litteratur

- Andersen, Jørgen Goul (1993). *Udviklingen i den politiske tillid 1991-1993*, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet og Rockwool Fondens Forskningsenhed.
- Dahl, Robert A. (1989). *Democracy and its Critics*, New Haven: Yale University Press.
- Damgaard, Erik (1992). *Parliamentary Change in the Nordic Countries*, Oslo: Scandinavian University Press.
- Folketingets Forhandlinger*, 1992-93.
- Mogensen, Gunnar Viby (1992). *Kan vi stole på politikerne?*, København: Spektrum.
- Petersen, Niels Helveg (1992). *På sporet af den nye grundlov*, København: Gyldendal.
- Rasmussen, Erik (1972). *Komparativ politik 2*, 2. udgave, København: Gyldendal.
- Rasmussen, Erik (1985). "Finanslovsforkastelse i dansk parlamentarisme: Normer og konsekvenser. En historisk-politologisk debatanalyse 1894-1984", *Historie*, pp. 56-118.
- Rasmussen, Erik (1989). "Partiernes adfærd ved den endelige afstemning om finansloven: Stiltfærdig jordfæstelse af en parlamentarisk norm", *Politica*, 21. årg., nr. 2., pp. 165-73.
- Svensson, Palle (1993). "The Development of Danish Polyarchy or How Liberalization also Preceded Inclusiveness in Denmark", pp. 169-189 i Tom Bryder (ed.), *Party Systems, Party Behaviour and Democracy. Scripta in honorem professoris Gunnar Sjöblom sexagesimum annum complentis*, Copenhagen: Copenhagen Political Studies Press.
- Westerståhl, Jörgen (1992). "Mediernes roll - TV-Avisen", pp. 93-126 i Jørgen Goul Andersen et al., *Vi og vore politikere. En kortlægning af forholdet mellem befolkningen og politikerne i dagens Danmark*, København: Spektrum.

ring af regeringen. Selv om det vil være for drastisk at hævde, at den positive parlamentarisme er slået igennem i Danmark, fordi borgerlige regeringer har måttet sikre sig flertal for deres finanslovsforslag, kan man dog argumentere for, at den parlamentariske praksis har udviklet sig i retning af, at i hvert fald borgerlige mindretalsregeringer behøver en positiv tilkendegivelse fra et flertal i Folketinget om finansloven.

Denne udvikling har styrket Folketinget i forhold til regeringen, men også vanskeliggjort det parlamentariske arbejde. Ud fra en teoretisk betragtning kan udviklingen tages som udtryk for en øget demokratisering, fordi det folkevalgte organ har fået øget indflydelse, og fordi vælgerne har fået lidt større indflydelse på regeringsdannelsen. I et system, der bygger på et bredt samarbejde og en udpræget konsensus, og hvor Folketingets sammensætning ikke frembyder mange alternative regeringskombinationer, er det i stigende grad blevet et problem, at de partier, der repræsenterer det mest realistiske regeringsalternativ, bliver fristet til at markere sig stærkere. Når prisen for samarbejde bliver så høj, at regeringen ikke længere er parat til at betale den, og Folketingets flertal samtidig mangler viljen til at vælte regeringen, er det i højere grad antallet af "ikke-beslutninger" end beslutninger med smalle flertal, der øges, og det betyder alt i alt, at den politiske effektivitet forringes.

Sammenfattende må dansk parlamentarisme i 1980'erne i højere grad siges at være karakteriseret af kontinuitet og manglende politisk effektivitet end af brud og nydannelser. Problemerne har heller ikke været så store, at det har været muligt - eller nødvendigt - at få gang i en gennemgribende reformdebat.

Og indtil videre har befolkningen ikke reageret på en måde, der kan give anledning til alvorlig bekymring. Tilliden til politikerne er måske nok svindende, men danskerne er mere end nogensinde tilfredse med den måde, som demokratiet fungerer på (Andersen, 1993).

Litteratur

- Andersen, Jørgen Goul (1993). *Udviklingen i den politiske tillid 1991-1993*, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet og Rockwool Fondens Forskningsenhed.
- Dahl, Robert A. (1989). *Democracy and its Critics*, New Haven: Yale University Press.
- Damgaard, Erik (1992). *Parliamentary Change in the Nordic Countries*, Oslo: Scandinavian University Press.
- Folketingets Forhandlinger*, 1992-93.
- Mogensen, Gunnar Viby (1992). *Kan vi stole på politikerne?*, København: Spektrum.
- Petersen, Niels Helveg (1992). *På sporet af den nye grundlov*, København: Gyldendal.
- Rasmussen, Erik (1972). *Komparativ politik 2*, 2. udgave, København: Gyldendal.
- Rasmussen, Erik (1985). "Finanslovsforkastelse i dansk parlamentarisme: Normer og konsekvenser. En historisk-politologisk debatanalyse 1894-1984", *Historie*, pp. 56-118.
- Rasmussen, Erik (1989). "Partiernes adfærd ved den endelige afstemning om finansloven: Stiltfærdig jordfæstelse af en parlamentarisk norm", *Politica*, 21. årg., nr. 2., pp. 165-73.
- Svensson, Palle (1993). "The Development of Danish Polyarchy or How Liberalization also Preceded Inclusiveness in Denmark", pp. 169-189 i Tom Bryder (ed.), *Party Systems, Party Behaviour and Democracy. Scripta in honorem professoris Gunnar Sjöblom sexagesimum annum complentis*, Copenhagen: Copenhagen Political Studies Press.
- Westerståhl, Jörgen (1992). "Mediernes roll - TV-Avisen", pp. 93-126 i Jørgen Goul Andersen et al., *Vi og vore politikere. En kortlægning af forholdet mellem befolkningen og politikerne i dagens Danmark*, København: Spektrum.